KONKURENTNOST KOMPANIJA KAO REZULTAT EFIKASNOG TROŠKOVNOG SISTEMA

Milena Žižić

Lovćen osiguranje AD Podgorica,
Podgorica, , Crna Gora
milena.zizic@lo.co.me

Miro Blečić

Fakultet za poslovni menadžment Bar,
Podgorica, , Crna Gora
miroblecic@t-com.me

Apstrakt

The faster economic and overall social development slowly, but surely greatly hamper successful survival of individuals, companies, and even national economies. The irregularity of differences in levels of development is only apparently decreasing, seen through some forms of manifestation in the consumer sense. Realistically, not only has the gap not been reduced, but, unfortunately, it gets bigger, which is also evident in the process of polarization, which is exhibited in value terms. Observed globally, the differences between the rich and the poor, regardless of the level of observation, have been increased. This state of national economy is as a rule the origin of the escalation of non-institutional forms of activity, both economically and socially.

The Balkan syndrome, especially the one that became a characteristic of the nineties of the last century that originated in the period of transition, doesn't seem to disappear. The rehabilitation of war destructions, the absence of announced effects of property transformation and the resulting economic and systemic changes that occurred in the EX-YU region, even after the quarter of century, did not create preconditions for successful development of economic activities. Common characteristics exposed through emphasised unemployment, a relatively low rate of economic development, high indebtedness, etc., somewhere less, somewhere more, characterize regional economies.

Montenegro is specific in many ways, and in particular regarding economic indicators. The strategically determined development direction, with tourism as its backbone, has made the small economy even more unstable. It is undisputable that tourism may most validly sublimate all available resources of the national economy. However, negligible attitude towards the development of other economic branches, in particular industry, energetics, transport and utility infrastructure and agriculture is problematic. The scarcity of resources is not a convincing reason of an ever more emphasised delay in relation to the countries of the region, let alone countries worldwide. Realised investments, as well as those that are currently in progress, are not created in a way to be synchronized fund in a functional sense, which significantly diminishes their profitability.

Ključne riječi: Društveni razvoj, privredni razvoj, bruto društveni proizvod, javni dug, strateške grane razvoja, turizam.

COMPETITIVENESS OF COMPANIES AS A RESULT OF EFFICIENT COST SYSTEM

Abstract

This paper will present the advantages of ABC costing system in relation to the traditional cost systems. His primary objective is to increase the company's performance through cost reduction. It can be done only if there is a cost effective system which ABC system is. It was created because of the requirement of large and rapidly growing companies which have very jagged manufacturing and utilities. From that reason the philosophy of this system lies in identifying and recording the most important business activities that also require greater participation and involvement of company resources. After that, paper presents the classification of the most important activities on the basis of their importance to the company business. Then he can determine the attributes of these activities, which essentially represents their coding, all in order to facilitate the identification and the identification of all customers, processes and products in the company. At the end performed selection of all cost drivers, which participation is necessary for the sake of a more precise and accurate determination of the true costs of activities in the company. Through the presentation of the application, this system will point his undeniably great importance for modern business and every successful company that wants to be competitive in the modern market environment.

Key words: activity, performance, costs, competitiveness

JEL codes: D23

UVOD

Sve brži privredni i ukupni društveni razvoj polako, ali sigurno umnogome otežavaju uspješan opstanak jedinki, privrednih društava, pa i nacionalnih ekonomija. Neravnomjernost razlika u nivoima razvijenosti samo se prividno smanjuju, posmatrano kroz neke oblike ispoljavanja u potrošačkom smislu. Realno posmatrano, jaz ne da nije smanjen već postaje nažalost sve veći, što je evidentno i u procesu polarizacije eksponiranom u vrijednosnom smislu. Posmatrano u globalnom smislu razlike između bogatih i siromašnih, bez obzira na nivo posmatranja, sve su veće. Takvo stanje nacionalne ekonomije po pravilu je ishodište eskalacije vaninstitucionalnih oblika aktivnosti, kako u ekonomskom tako i u društvenom smislu.

Balkanski sindrom, posebno onaj koji je postao karakteristika devedesetih prošlog vijeka nastao u periodu tranzicije nikako da iščezne. Saniranje ratnih razaranja, izostanak najavljivanih efekata svojinske transformacije i nastalih privredno-sistemskih promjena, koje su se desile na EX-YU prostorima, ni nakon četvrt vijeka nijesu stvorile preduslove uspješnog razvoja privrednih aktivnosti. Zajedničke karakteristike eksponirane kroz naglašenu nezaposlenost, relativno nisku stopu privrednog razvoja, visoku zaduženost i sl., negdje manje negdje više, karakterišu regionalne ekonomije.

Crna Gora je po mnogo čemu specifična, a po ekonomskim pokazateljima posebno. Strateški opredijeljeni pravac razvoja, da turizam čini njegovu okosnicu, umnogome je i onako malenu ekonomiju učinio još nestabilnijom. Nije sporno da turizam može najvalidnije sublimirati raspoložive resurse nacionalne ekonomije. Međutim, sporan

je pristup zanemarljivog odnosa u razvoju drugih privrednih grana, posebno industrije, energetike, saobraćajne i komunalne infrastrukture i poljoprivrede. Oskudnost sredstava nije ubjedljiv razlog sve naglašenijeg kašnjenja u odnosu na zemlje okruženja, a kamo li u odnosu na razvijeni svijet. Izvršena investiciona ulaganja, kao i ona koja su sada u toku nijesu osmišljena na način međusobnog sinhronizovanog sklada u funkcionalnom smislu, što znatno umanjuje njihovu profitabilnost.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE PRIVREDNOG AMBIJENTA

Privredno-sistemske promjene istočnoevropskih zemalja koje su se odvijale krajem devedesetih prošlog vijeka umnogome su doprinijele nastanku ekonomskih nelogičnosti, bar kada je u pitanju EX-YU prostor, prije svega kao posljedica procesa dezintegracija tadašnje nacionalne ekonomije. Nastali ratni sukobi i loši međunacionalni odnosi kao njihov uzročnik a i posljedica, direktno su ugrozili najveće privredne subjekte i njihov opstanak, a bili su prepoznatljivi nosioci privrednog razvoja nacionalnih ekonomija i regiona u širem smislu. Upravo najveći broj takvih privrednih subjekata u Crnoj Gori je posve iščezao, tako da više ni pravno formalno ne postoji. Njihova imovina ili je prodana u simboličnoj vrijednosti ili je prepuštena zubu vremena postajući predmet kriminogenih radnji i urušavanja. Do tada zaposleni radnici koji su ostali bez zaposlenja dijelom su tretirani kao „tehnološki” višak primajući relativno skromne naknade kupujući „socijalni mir” sa kojima su se trebali sami zbrinuti u ekonomskom smislu. U zavisnosti od starosne dobi, posebno oni kojima je nedostajalo desetak godina staža, praktično su, ne svojom krivicom, ostali materijalno nezbrinuti u nezavidnoj materijalnoj situaciji.

Naglašeno spor privredni razvoj, pad ili stagnacija industrijske proizvodnje uz svetsku ekonomsku krizu, i izostanak adekvatne ekonomske politike direktno je uslovljavao neracionalnom otvaranju novih radnih mjesta u državnoj ili lokalnoj administraciji. Višepartijski sistem, umjesto racionalnog progressa valorizovanja raspoloživih resursa eksponira svoju suprotnost. Kontinuirano se povećavaju poreski nameti po različitim osnovama, naglašeno se pojavljuje sve veći broj institucija, direkcija, agencija, fondova, komunalnih preduzeća i slično, kako sa nivoa države tako i lokalnih zajednica, koji radno angažuju značajan broj uposlenih, a sve pod velom poštovanja potrebnih standarda EU. Bez obzira na činjenicu kontinuiranog uvećavanja poreskih nameta evidentan je budžetski deficit, koji je iz godine u godinu sve veći. Za dodatni izvor nedostajućih sredstava potrebno je sve više novih kreditnih aranžmana, kako kod banaka u nacionalnoj ekonomiji tako i kod ino povjerilaca. Javni dug konstantno raste i odavno je već iznad kriterijuma ustanovljenih EU standardom.

Naime, 2006.godine, nakon sticanja nezavisnosti javni dug je iznosio 701 milion € da bi krajem 2017.iznosio 2,687milijardi €. U odnosu na 2017. godinu u 2018.javni dug uvećan je za 525,11 miliona € prema Informaciji koju je usvojila Vlada 21.marta 2019.godine, tako da je ukupan dug (bez depozita) na kraju 2018.godine dostigao iznos od 3,26 milijardi eura.

Iznos ukupnog javnog duga čini 70,99% procijenjenog BDP-a. U prethodnoj 2017. godini javni dug je iznosio 2,75 milijardi € ili 63,45%, što ukazuje da je došlo do rasta

javnog duga za 6,24% u odnosu na procijenjeni javni dug. Prema navedenom izvoru, do povećanja javnog duga došlo je prije svega zbog zaduženja kod kineske EXIM banke, ali i zbog emisije euroobveznica na međunarodnom tržištu, kao i kreditnog arazmana uz garancije Svjetske banke. Za razliku od ino duga, dug prema bankama u nacionalnoj ekonomiji je redovno servisiran tako da je došlo do njegovog smanjenja. Konsolidovani dug lokalnih zajednica na kraju 2018.godine iznosio je 151,33 miliona eura, što je neznatno više od kumulativnog iznosa od njihovih izvornih prihoda posmatrano za isti period.

Od ukupnog iznosa javnog duga na kapitalni investicioni projekat gradnje prve dionice autoputa po ugovoru nominalno se odnosi na 806,7 miliona€, ali imajući u vidu da je paritetno vezan za američke dolare to može biti, samo po tom osnovu, uvećan za desetak procenata i više. Isto tako, ugovorna obaveza sa kineskim izvođačem je da se ukupan dug može povećati do 10% ugovorene vrijednosti za naknadne radove, što nesporno upućuje na zaključak da će arazman gradnje te dionice (glavnica, kamata, kursna razlika i naknadni radovi) premašiti milijardu eura što je praktično uvećanje ugovorenog iznosa za četvrtinu njegove nominalne vrijednosti.

Pri ustanovljavanju javnog duga evidentan je problem vezanih dugova po osnovu garancija javnim preduzećima ili lokalnim upravama, ili kojekakvim drugim sporovima što skupa sa sudskim troškovima stvara obaveze budžeta za preko 60-70 miliona € na godišnjem nivou. Vrijednost godišnjeg Izdvajanja po tom osnovu skupa sa servisiranjem kamate na postojeće kreditne arazmane po osnovu javnog duga, koja se kreće od 80 do 100 miliona € dostiže i prevazilazi godišnje izvorne prihode lokalnih zajednica, ili dostiže oko 80% iznosa ukupnih budžetskih sredstava lokalnih uprava u CG, što za i mnogo razvijenije ekonomije čini značajan izdatak.

Tabela 1. Pojedini ekonomski pokazatelji u Crnoj Gori

u mil. EUR	2006	2014	2015	2016	2017
Stanovništvo	613.109	621.800	622.099	622.303	622.373
BDP u tekućim cijenama	2.000	3.458	3.500	3.954	4.237
Javni dug	701	2.022	2.276,6	2.499	2.688
Broj zaposlenih	178.400	170.177	221.700	177.473	177.627
Prosječna neto zarada	282	477	477	499	510
Broj noćenja turista	6	9.554	11	11	12
Bilans razmjene roba i usluga	-	-1.451	-1.288,1	-1.657	-1.860
Broj nezaposlenih	38.800	33.443	39.443	49.487	51.262

Anarhičnost u tom smislu ne preza ni od činjenice da se devastiraju neke univerzalne norme zakonomjernosti.

Primjera nezakonitog zaračunavanja vrijednosti postoji mnoštvo. Potrošači električne energije, prema podacima Ministarstva ekonomije plaćaju najveći gubatak na mreži u regionu, koji za 2018.godinu iznosi nepunih 13,83% u odnosu na isporučenu-utrošenu

električnu energiju. Vrijednost „izgubljene” energije iznosi 18,3 miliona €, odnosno 371,6 GWh što je više od dvostruke godišnje proizvodnje iz obnovljivih izvora malih (vjetro i hidro) elektrana u obimu od 162 GWh. Naravno, izgubljena energija ne pada samo na teret pravnog lica koje vrši djelatnost distribucije, već se fakturiše potrošaču koji je nije ni potrošio. Na takav iznos računa zaračunava se i uvećanje za 21% po osnovu PDV-a. Da bi prevazišli enormno naglašen gubitak energije posloводство je kao prioritet predupređenja investiralo u izmjeni postojećih broila, „pametnim” brojilima, koji se očitavaju daljinskim putem. Sistem nesporno ima nekih prednosti, ali onaj zbog koga se pristupilo njegovom uvođenju, gubitku energije, nije otklonjen. Najlakše rješenje ovog problema, koje se primjenjuje jeste povećanje cijena koje će omogućiti neracionalno profitabilno poslovanje kompanije, a koliko je pravedno i cjelishodno to je posebno pitanje. Ovakav pristup preliivanja neracionalnosti na potrošače ide u prilog novonastalim malim hidro-energetskim sistemima koji na tako ustanovljenu cijenu primaju dodatnu nadoknadu kao dotaciju. Gubici vode u mreži, kod znatnog broja vodovoda, znatno je više nego kod elektroprivrede struje, i uz činjenicu naglašeno niske stope naplativosti faktura za potrošenu vodu. Vrijednost nenaplaćenih potraživanja, ako nastavi rasti istom dinamikom, premašiće godišnji ukupan prihod pojedinih preduzeća.

Da ne govorimo o fiksnim iznosima izdataka za održavanje mreže (bilo da se radi o struji, vodi, bankarskom računu ili sl.), bez obzira dali ste trošili ili ne robu ili koristili uslugu? Dakle, očigledno se ide linijom manjeg otpora na način što, sve manji broj potrošača, koji uredno izmiruju svoje obaveze, kao „nagradu” mogu očekivati dodatno opterećenje kroz povećanje cijena ili nekakav novi oblik dodatnog „paušalnog” nameta.

Ovakav pristup rješavanju privrednih aktivnosti u javnom sektoru ustanovljen je na nivou države, pa lokalne zajednice primjenjuju istu logiku. S vremena na vrijeme pristupa se uvođenju novih nameta: poreza, akciza, naknada, taksi... Krizni porez još uvijek je u primjeni iako je od početka krize prošlo više od decenije. Ono što dodatno usložava ukupne ekonomske prilike jeste činjenica da kod najznačajnije kapitalne investicione gradnje prve dionice auto puta izvođači i podizvođači imaju značajne benefite, počev od oslobađanja PDV-a, carinskih dažbina na uvoz značajnog dijela opreme i roba. Naravno, tu su i naknadni ili „zaboravljeni” poslovi, koji u suštini znače novu dodatnu vrijenost odnosno namet za njihovu realizaciju. Ili, kao sledeći primjer imamo Vladinu uredbu po kojoj se kao stimulans razvoju elitnog turizma vlasnicima luksuznih jahti obezbeđuje tankiraje goriva po cijeni značajno nižoj, u odnosu na ocijenu za ostale potrošače.

Da bi ubrzali razvoj elitne ponude kao jednog od preduslova za razvoj turizma posjetilaca veće potrošačke moći ustanovljene su poreske olakšice (PDV) za objekte koji imaju ponudu ustanovljenog standarda sa „pet i više zvjezdica”.

Broj nezaposlenih u 2018. godini ima naglašen pad, manjim dijelom nastao rastom privrednih aktivnosti, a većim dijelom zbog novog načina „brisanja” sa evidencije. Na kraju januara ove godine ukupan broj nezaposlenih bio je 38.917 lica, dok je u prethodnoj 2018. godini broj nezaposlenih iznosio 48.580 lica. Ilustracije radi, broj uposlenih u januaru 2019., prema mjesečnim podacima u Izvještaju Zavoda za zapošljavanje iznosio je 388 lica, što je za polovinu manje u odnosu na prošlu godinu za isti mjesec, od čega su samo tri lica zaposlna na neodređeno vrijeme. U istom

mjesecu tekuće godine „izbrisano” je sa evidencije 2.851 lice i to visokoškolaca, koji se nalaze na stručnom usavršavanju.

Na određen način, pored relativno malog pozitivnog ekonomskog trenda porasta uposlenosti, neuporedivo veći efekat je administrativni. Značajan problem čini i promjena privredne strukture, gdje je trgovina početkom novog milenijuma u učešću ukupnog broja uposlenih sa 8-12%, prema preliminarnim podacima Monstata u prošloj godini dostigla broj uposlenih od 33.000, što je značajan porast od skoro jedne trećine ukupnog broja uposlenih. Sličnu tendenciju povećanja broja uposlenih imamo i u sveri građevinarstva. Nešto slabiji trend a i manji obim, imamo kod poljoprivrede. Međutim, zajednički imenitelj ovakvih kretanja jeste činjenica što se u tim djelatnostima najviše eksponira evazija poreskih obaveza. Naravno, evazije poreskih nameta ima i u ostalim djelatnostima kao što su: zdravstvo, obrazovanje, advokatskim i drugim uslugama, pri čemu se višestruko gubi. Gubitak, sa aspekta društva nastaje po dva osnova. Prvo, neplaćanjem poreza na ukupnu vrijednost primanja, ostvareni javni prihodi su znatno manji što znači da je državi na raspolaganju manje budžetskih sredstava, ali istovremeno na osnovu manjeg nivoa legalno isplaćenih zarada formira se manja prosječna vrijednost na nivou nacionalne ekonomije. Špekulativne radnje koje se vrše u dijelu isplata zarada u tim, ali i u drugim djelatnostima (kad su u pitanju trudnice), na određen način, kakav takav ostvaruje se obostrani mir poslodavaca i uposlenog, dok država nijemo posmatra i gubi. Upravo, ta prosječno ostvarena vrijednost je reper utvrđivanja, sa jedne strane visine poreskih nameta, a sa druge neposredno utiče na utvrđivanje najniže cijene rada kao minimalnog iznosa egzistencije.

Realno se nameće zahtjev da država srazmjerno povećanju zahvatanja cjelokupnih poreskih vrijednosti navedenih ali i drugih, gdje je evazija prisutna, srazmjerno za relativni iznos umanju poreske namete. Takva aktivnost u poreskoj politici činila bi presedan, kako u nacionalnoj ekonomiji, tako i u okruženju u afirmativnom smislu, povećavajući konkurentnost poslovnog ambijenta ali istovremeno time stvarajući nove uvećane poreske osnove kroz smanjenje poreskih nameta.

Crna Gora zvanično slovi za lidera u pristupu članstvu EU a, najniža cijena rada, kao reper mnogo čega pa i standarda, praktično je najniža od zemalja u regionu. Nije tajna, prema zvaničnim podacima da je siva ekonomija dostigla nivo od jedne trećine ukupne vrijednosti godišnjeg BDP-a, što čini veoma značajan pokazatelj koji imperativno zahtijeva preduzimanje adekvatnih mjera.

O smanjenju dažbina za postojeće privredne subjekte kao da niko i ne razmišlja. Već smo istakli da ni krizni porez još nije ukinut iako se po zvaničnim parametrima, posmatrano kroz obajvljenu stopu privrednog rasta od 4,9% u prošloj godini kriza odavno prevazišla. Realno posmatrano, efekat privrednog rasta prvenstveno je produkt kreditnog zaduživanja. Međutim, koegzistentost takve ekonomske politike karakteristične po navedenim parametrima neminovno vodi u nezavidnu poziciju nacionalnu ekonomiju, tim prije što nema dodatnih motiva u povećanju konkurentnosti postojećeg privrednog ambijenta. Čak šta više, dok se na jednoj strani privredni subjekti usitnjavaju dok se u ostalim sverama manifestuje proces okrupnjavanja stvarajući sebi monopolske pozicije jer učestvuju na tržištu sa preko jedne trećine.

Nikako da se industrijska proizvodnja prioriteto tretira kao izuzetno značajna privredna grana koja upošljava svoje kapacitete i stvara novu vrijednost tokom cijele godine, a ako je ona zapostavljena, onda nije realno ni očekivati stabilan značajniji privredni rast. Industrijsku djelatnost upravo karakteriše kontinuirano radno angažovanje u ostvarivanju novih vrijednosti tokom cijele godine kroz angažovanost značajnog broja uposlenih što turizmu u našim uslovima, upravo nedostaje.

Ako se takvom ambijentu doda činjenica sve veće kreditne zaduženosti Države, onda se s pravom postavlja pitanje održivosti postojećeg ekonomskog sistema. Realnost takvog stanja su eksponirana kroz političku postojeću neizvjesnost.

U globalnom smislu, neki ekonomski parametri, upozoravaju na brzo zanaavljanje globalne ekonomske krize koja nas neće mimoći. Naime, razlika između aktivne i pasivne kamatne stope, kako kod nas tako i u EU, pa i u SAD-u, uz prisustvo inflacije, nijesu dovoljno podsticajne za investiciona ulaganja. Ta razlika je kod nas neprimjereno naglašena. Aktivna kamatna stopa je veća za 3-4, pa i više puta od pasivne kamatne stope. Ako od pasivne kamatne stope, koja se kreće 1-1,6% na godišnjem nivou (oročeni depoziti) oduzmemo stopu inflacije od 2,7% za prošlu godinu, dolazimo do negativne realne kamatne stope, što je pad kupovne moći depozitara za preko 1% na godišnjem nivou. Za razliku od naše stvarnosti aktivna kamatna stopa je dvostruko veća od pasivne koja se kreće od 1,5-2%, ali skoro da nema inflacije, a da ne govorimo o onoj koja bi dostigla poželjni nivo od 1,5-2%, kako bi depozitare zaštitila od gubljenja vrijednosti i kapital usmjerila na investiciona ulaganja gdje će prinosi biti veći.

Postojeći privredni rast posmatrano kroz vrijednost ostvarene prosječne zarade po uposlenom u Crnoj Gori, prema podacima „Monstata” na kraju 2018. godine iznosila je 513,00€, što je u odnosu na pokazatelje iz 2017. uvećanje za samo 1€, odnosno nepunih 0,2%. Zvanična stopa inflacije, prema istom izvoru, iznosila je 2,7%, što će reći da je realna kupovna moć manja za 2,5 procenata. To je gubitak kupovne vrijednosti prosječne zarade prema zvaničnim pokazateljima. Međutim, ako se te realacije posmatraju na najnižu cijenu rada onda najviše gubi država. Za protekli petogodišnji period cijena nije korigovana. Poslodavci su napravili kompromis kroz druge oblike naknada, uposleni trpe buduća manja primanja kroz penzijska izdvajanja, a država ostvaruje manje budžetske prihode i manju potrošnju, odnosno agregatnu tražnju. Manja agregatna tražnja usporava mobilizaciju raspoloživih resursa za privredni razvoj nacionalne ekonomije. Zanemarivanje sopstvenog potencijala razvoja i njegovo zasnivanje prevashodno na pozajmljeni kapital značajno povećava faktor rizika i nestabilnosti, čega se objektivno treba pribojavati.

Tabela 2. Vrijednost minimalnih i prosječnih zarada u 2017. region

u EUR

Država	Min.zarada	Pros.zarada	min./pros.zarada %
Crna Gora	193	512	37
Bosna i Hercegovina	208	438	47
Srbija	213	403	52

Hrvatska	366	812	45
Slovenija	614	1.151	53
Makedonija	196	378	50

Pokazatelji o kretanju najniže cijene rada sa EX-YU država upućuje na zaključak da zemlja lider zemalja regiona u procesu pridruživanja EU ima vrijednost najniže cijene rada i u 2019. u iznosu od 193€, što čini neznatno više od četvrtine potrebnih sredstava iskazanih u potrošačkoj korpi koja iznosi 719,00 €.

Socijalni savjet najavljuje mogućnost korekcije ovog parametra u nivou polovine prosječno iskazane zarade što bi iznosilo oko 255€. Vlada, prema nezvaničnim najavama razmišlja o kompromisnom predlogu da najniža cijena rada iznosi 222€. Međutim, prema podacima Poreske uprave od ukupnog broja uposlenih oko 77.000 radnika je osigurano na iznos od 250€, dok je u privrednom sektoru tokom 2017. u CG bilo osigurano na iznos od 194€ 17.521 radnik, što skupa sa prethodnim čini više od polovinu ukupnog broja uposlenih.

U nivou penzijskih primanja, prema podacima Fonda PIO, od ukupnog broja korisnika penzijskih primanja njih 13.200 prima ispod minimalne penzije koja iznosi 122€, ili oko 41.000 penzionera prima penziju ispod minimalne zarade od 193€, što je skoro donja granica siromaštva, dok oko 49.000 penzionera prima penziju ispod prosječne penzije koja je iznosila oko 283€. Dakle, od ukupnog broja korisnika penzijskih primanja od oko 123.000 penzionera skoro polovina ima primanja ispod minimalne zarade od 193€, dok 49.000 ima primanja ispod prosječne penzije od 283€, da bi oko 20.000 penzionera primalo penzije iznad navedenog prosjeka.

Rezultati ostvareni u turističkoj privredi ukazuju na izvjestan pozitivan pomak, prije svega u promjeni strukture potrošačke moći posjetilaca. Nesporno je da turizam, kao strateška grana u nacionalnoj ekonomiji može optimalno valorizovati raspoložive resurse. Međutim, nužno se nameće pitanje šta treba preduzeti da bi turistička ponuda imala svoj prepoznatljiv proizvod a regioni tog prepoznatljivog prostora, adekvatnu saobraćajnu dostupnost. Drugačije rečeno, pored nedostatka savremene saobraćajne povezanosti, Crna Gora ima značajni poljoprivredni potencijal koji nije priveden namjeni, posmatrano kroz površinu obradivog poljoprivrednog zemljišta po stanovniku, relativno povoljne klimatske uslove i naglašen broj radno aktivnog a nezaposlenog stanovništva. Naime, u prošloj 2018. godini ostvaren je trgovinski deficit od 2,1milijardu eura. Prema preliminarnim podacima CBCG uvoz u 2018.godini mogao bi iznositi 2,56 milijardi eura dok bi izvoz dostigao vrijednost od oko 400 miliona€. Ako posmatramo strukturu navedenih izdataka najviše se troši na: uvoz hrane vrijednost od 440 miliona, zatim naftnih derivata u iznosu od 220 miliona, drumskih vozila 170 miliona, proizvoda od nemetalnih mineral 120 miliona, lijekova 90 miliona, industrijskih mašina 90 miliona... Očigledno je, da je mnogo toga što uvozimo a mogli bi za relativno kratko vrijeme sopstvenom proizvodnjom, u znatnoj mjeri zadovoljiti ne samo sopstvene potrebe već i šire, kroz ostvareni višak izvoziti, plasirajući proizvode na pragu proizvođača kroz turističku potrošnju. Imajući u vidu navedeno a posmatrajući samo uvoz hrane dnevno izdvajamo po 1,2miliona € za te potrebe. Istina, od te vrijednosti dio se plasira kroz turističku potrošnju u sezoni

Međutim, sopstvenom poljoprivrednom proizvodnjom zadovoljavamo od 12-14% potreba domicilnog stanovništva, što je veoma skromno u odnosu na realne mogućnosti.

Izraženi problem nelikvidnosti sve većeg broja pravnih subjekata polako izmiče kontroli. Prema podacima CBCG na kraju februara 2019.godine u blokadi je bilo 16,57 hiljada pravnih subjekata, što je za 0,51% više u odnosu na januar tekuće godine. Iznos blokiranih potraživanja dostigao je vrijednost od 586,74 miliona€ što je više u odnosu na januar za 1,78%, sa daljom tendencijom koncentracije duga kod relativno manjeg broja subjekata a i rasta vremena blokade računa.

Prema preliminarnim podacima „Monstat-“a realna stopa rasta BDP-a Crne Gore u četvrtom kvartalu prošle godine dostigla je iznos od 4,9%. Prema prethodno objavljenim pokazateljima kretanje rasta BDP-a po kvartalima u prošloj godini iznosilo je: u prvom kvartalu Q1 4,5%, u drugom Q2 je vrijednost iznosila 4,9%, u trećem Q3 5,0% i u četvrtom Q4 4,8%, što na godišnjem nivou iznosi 4,9%. Prema istom izvoru, najznačajniji rast obima proizvodnje u četvrtom kvartalu zabilježen je u sektoru industrije 17,6%. Proizvodnja prerađivačke industrije zabilježila je rast od 30,9%, a električne energije od 15%, što je najznačajnije doprinijelo ispoljenom trendu rasta.

Međutim, ne smije se zaboraviti činjenica da je industrijska proizvodnja kao privredna grana učestvovala sa preko 2/3 u stvaranju BDP krajem devedesetih prošlog vijeka, a sada je učešće industrijske proizvodnje u stvaranju BDP-a oko 21%, pa na tom relativno malom učešću imamo naglašen rast.

Međutim, u Izvještaju SB za Zapadni Balkan za 2018. godinu navodi se da će u ovoj godini biti usporen rast investicija u CG, zbog čega će crnogorska ekonomija rasti u prosjeku od 2,7%, dok su, prema istim izvorima, iskazali stopu rasta nacionalne ekonomije za prethodnu godinu od 4,4%, što je niže od stope koju je objavio „Monstat“ za 0,5%. Posebno se ističe da je fiskalna konsolidacija doprinijela smanjenju budžetskog deficita na 3,8% BDP-a, ali je da je isti i dalje visok zbog javne potrošnje koja je bila veća od planirane.

Evidentni rizici, prema viđenju SB na kojima se posebno ukazuje u Izvještaju, zahtijevaju nužnu posvećenost fiskalne konsolidacije i sprovođenje ključnih reformi u oblasti tržišta rada u socijalnim sektorima i javnoj upravi. Javni dug, prema istim izvorima, dostigao je 71% BDP-a kao i da SB predviđa njegov pad na 67% na kraju tekuće 2019.godine. Međutim, Vlada najavljuje novo dodatno zaduženje emisijom obveznica na domaćem tržištu u vrijednosti od 190 miliona €.

Svoje predviđanje SB bazira na činjenicama da će u narednoj godini doći do završetka krupnih infrastrukturnih investicija kakvi su podvodni energetske kabla između Italije i CG i prva faza auto-puta od Bara do Boljara. Isto tako, usporavanje rasta, po njihovom viđenju, „...će biti dijelom i reakcija na političku i ukupnu neizvjesnost koja će opterećivati potrošnju i investicije.”

Iznos blokiranih potraživanja dostigao je vrijednost od 586,74 miliona€ što je više u odnosu na januar za 1,78%, sa daljom tendencijom koncentracije duga kod relativno manjeg broja subjekata a, i rasta vremena blokade njihovih računa.

Pokazatelji o kretanju najniže cijene rada sa EX-YU država upućuje na zaključak da zemlja lider zemalja regiona u procesu pridruživanja EU ima vrijednost najniže cijene

rada i u 2019. u iznosu od 193€, što čini neznatno više od četvrtine potrebnih sredstava iskazanih u potrošačkoj korpi koja iznosi 719,0€.

Socijalni savjet najavljuje mogućnost korekcije ovog parametra u nivou polovine prosječno iskazane zarade što bi iznosilo oko 255€. Vlada, prema nezvaničnim najavama razmišlja o kompromisnom predlogu da najniža cijena rada iznosi 222€. Međutim, prema podacima Poreske uprave od ukupnog broja uposlenih oko 77.000 radnika je osigurano na iznos od 250€, dok je u privrednom sektoru tokom 2017. u CG bilo osigurano na iznos od 194€ 17.521 radnik, što skupa sa prethodnim čini više od polovinu ukupnog broja uposlenih.

U nivou penzijskih primanja, prema podacima Fonda PIO, od ukupnog broja korisnika penzijskih primanja njih 13.200 prima ispod minimalne penzije koja iznosi 122€, ili oko 41.000 penzionera prima penziju ispod minimalne zarade od 193€, što je skoro donja granica siromaštva, dok oko 49.000 penzionera prima penziju ispod prosječne penzije koja je iznosila oko 283€. Dakle, od ukupnog broja korisnika penzijskih primanja od oko 123.000 penzionera skoro polovina ima primanja ispod minimalne zarade od 193€, dok 49.000 ima primanja ispod prosječne penzije od 283€, da bi oko 20.000 penzionera primalo penzije iznad navedenog prosjeka.

Rezultati ostvareni u turističkoj privredi ukazuju na izvjestan pozitivan pomak, prije svega u promjeni strukture potrošačke moći posjetilaca. Nesporno je da turizam, kao strateška grana u nacionalnoj ekonomiji može optimalno valorizovati raspoložive resurse. Međutim, nužno se nameće pitanje šta treba preduzeti da bi turistička ponuda imala svoj prepoznatljiv proizvod a regioni tog prepoznatljivog prostora, adekvatnu saobraćajnu dostupnost. Drugačije rečeno, pored nedostatka savremene saobraćajne povezanosti, Crna Gora ima značajni poljoprivredni potencijal koji nije priveden namjeni, posmatrano kroz površinu obradivog poljoprivrednog zemljišta po stanovniku, relativno povoljne klimatske uslove i naglašen broj radno aktivnog a nezaposlenog stanovništva. Naime, u prošloj 2018. godini ostvaren je trgovinski deficit od 2,1 milijardu eura. Prema preliminarnim podacima CBCG uvoz u 2018. godini mogao bi iznositi 2,56 milijardi eura dok bi izvoz dostigao vrijednost od oko 400 miliona€. Ako posmatramo strukturu navedenih izdataka najviše se troši na: uvoz hrane vrijednost od 440 miliona, zatim naftnih derivata u iznosu od 220 miliona, drumskih vozila 170 miliona, proizvoda od nemetalnih minerala 120 miliona, lijekova 90 miliona, industrijskih mašina 90 miliona... Očigledno je, da je mnogo toga što uvozimo a mogli bi za relativno kratko vrijeme sopstvenom proizvodnjom, u znatnoj mjeri zadovoljiti ne samo sopstvene potrebe već i šire, kroz ostvareni višak izvoziti, plasirajući proizvode na pragu proizvođača kroz turističku potrošnju. Imajući u vidu navedeno a posmatrajući samo uvoz hrane dnevno izdvajamo po 1,2 miliona € za te potrebe. Istina, od te vrijednosti dio se plasira kroz turističku potrošnju u sezoni. Međutim, sopstvenom poljoprivrednom proizvodnjom zadovoljavamo od 12-14% potreba domicilnog stanovništva, što je veoma skromno u odnosu na realne mogućnosti.

Izraženi problem nelikvidnosti sve većeg broja pravnih subjekata polako izmiče kontroli. Prema podacima CBCG na kraju februara 2019. godine u blokadi je bilo 16,57 hiljada pravnih subjekata, što je za 0,51% više u odnosu na januar tekuće godine. Iznos blokiranih potraživanja dostigao je vrijednost od 586,74 miliona€ što je

više u odnosu na januar za 1,78%, sa daljom tendencijom koncentracije duga kod relativno manjeg broja subjekata a i rasta vremena blokade računa.

Prema preliminarnim podacima „Monstat-“a realna stopa rasta BDP-a Crne Gore u četvrtom kvartalu prošle godine dostigla je iznos od 4,9%. Prema prethodno objavljenim pokazateljima kretanje rasta BDP-a po kvartalima u prošloj godini iznosilo je: u prvom kvartalu Q1 4,5%, u drugom Q2 je vrijednost iznosila 4,9%, u trećem Q3 5,0% i u četvrtom Q4 4,8%, što na godišnjem nivou iznosi 4,9%. Prema istom izvoru, najznačajniji rast obima proizvodnje u četvrtom kvartalu zabilježen je u sektoru industrije 17,6%. Proizvodnja prerađivačke industrije zabilježila je rast od 30,9%, a električne energije od 15%, što je najznačajnije doprinijelo ispoljenom trendu rasta.

Međutim, ne smije se zaboraviti činjenica da je industrijska proizvodnja kao privredna grana učestvovala sa preko 2/3 u stvaranju BDP krajem devedesetih prošlog vijeka, a sada je učešće industrijske proizvodnje u stvaranju BDP-a oko 21%, pa na tom relativno malom učešću imamo naglašen rast.

Međutim, u Izvještaju SB za Zapadni Balkan za 2018. godinu navodi se da će u ovoj godini biti usporen rast investicija u CG, zbog čega će crnogorska ekonomija rasti u prosjeku od 2,7%, dok su, prema istim izvorima, iskazali stopu rasta nacionalne ekonomije za prethodnu godinu od 4,4%, što je niže od stope koju je objavio „Monstat“ za 0,5%. Posebno se ističe da je fiskalna konsolidacija doprinijela smanjenju budžetskog deficita na 3,8% BDP-a, ali je da je isti i dalje visok zbog javne potrošnje koja je bila veća od planirane.

Evidentni rizici, prema viđenju SB na kojima se posebno ukazuje u Izvještaju, zahtijevaju nužnu posvećenost fiskalne konsolidacije i sprovođenje ključnih reformi u oblasti tržišta rada u socijalnim sektorima i javnoj upravi. Javni dug, prema istim izvorima, dostigao je 71% BDP-a kao i da SB predviđa njegov pad na 67% na kraju tekuće 2019.godine. Međutim, Vlada najavljuje novo dodatno zaduženje emisijom obveznica na domaćem tržištu u vrijednosti od 190 miliona €.

Svoje predviđanje SB bazira na činjenicama da će u narednoj godini doći do završetka krupnih infrastrukturnih investicija kakvi su podvodni energetske kabla između Italije i CG i prva faza auto-puta od Bara do Boljara. Isto tako, usporavanje rasta, po njihovom viđenju, „...će biti dijelom i reakcija na političku i ukupnu neizvjesnost koja će opterećivati potrošnju i investicije.”

Iznos blokiranih potraživanja dostigao je vrijednost od 586,74 miliona€ što je više u odnosu na januar za 1,78%, sa daljom tendencijom koncentracije duga kod relativno manjeg broja subjekata a, i rasta vremena blokade njihovih računa.

ZAKLJUČAK

Tehnološke promjene neminovno nameću kontinuirano ubrzanje dinamike ukupnih aktivnosti društva. U tim promjenama različito se eksponiraju intenziteti posmatrano na nivou nacionalnih ekonomija a i u okviru njih, po djelatnostima, odnosno pravnim ili fizičkim licima. Naravno, mogućnost prilagođavanja i njihova sinhronizacija uz ostale elemente je na određen način individualno svojstvo koje predisponira uspješnost opstanka, rasta i razvoja bilo kog nivoa odlučivanja.

Crna Gora, u globalnom smislu, kao relativno mala država, raspolaze resursima koji daju mogućnost uspješnog privrednog razvoja. Međutim, nikako da se u strateškom smislu, posmatrano dugoročno, osmisli optimalan mix koji bi nas usmjerio da na najracionalniji način ostvarimo taj cilj.

Opredjeljenje da nam turizam čini stratešku granu, bez sukcesivnog razvoja saobraćajne i komunalne infrastrukture, posebno prerađivačke industrije ne stvara mogućnost razvoja elitnog turizma koji je za nas najprofitabilniji. Isto tako, energiju je nužno posmatrati kao jedini univerzalni strateški proizvod, bilo da se radi o energiji za tehničke ili energiji za biološke sisteme. Drugačije rečeno, neophodno je investirati u proizvodnju električne energije, u bilo kom obnovljivom obliku, i poljoprivredne proizvodnje, posebno organske hrane u jedinoj ekološkoj državi u Evropi, čija valorizacija može biti plasirana na pragu proizvođača u rastućoj turističkoj potrošnji. Podršku tom razvoju treba osmisliti kroz animiranje mladog dijela nezaposlene populacije iz urbanih sredina u ruralne krajeve, posebno sjevernog regiona, odobravajući im namjenska sredstva pod povoljnijim uslovima, mehanizaciju, poreske olakšice, garantovani otkup uz potrebnu infrastrukturu za nesmetano funkcionisanje. Na taj način bi se smanjivao jaz u regionalnom razvoju a i značajnije povećao broj produktivnog zapošljavanja, neiskorišćeni resursi postepeno privodili namjeni i stvarao sopstveni sirovinski potencijal za industrijsku proizvodnju, odnosno preradu.

Uvećanje ukupne proizvodnje proizvoda i usluga, povećanje uposlenosti, porasta realnog životnog standarda objektivno stvara realno ostvarive nade monetarne i ukupne društvene stabilnosti nacionalne ekonomije, ali ako izostanu ove aktivnosti, nada će ostati u sjenci.

BIBLIOGRAFIJA

1. Arsić M., Pejić M., - Nova fiskalna pravila za unapređenje kontrole javnog duga u EU-OSVRTI, Kvartalni monitor Br. 27 • oktobar–decembar 2011.
2. Blagojević O., Ekonomska misao u Crnoj Gori, Beograd, 1998.
3. Jeličić Božidar, Nauka o finansijama i finansijsko pravo, Zagreb, 1990
4. Pušara K., Međunarodne finansije'', Univerzitet „Braća Karić'', Fakultet za trgovinu i bankarstvo, Beograd, 2004. god.
5. Popović D., Nauka o porezima i poresko pravo, Savremena administracija, Beograd/Open Society Institute, Budapest, 1997.
6. Prokopijević M., Evropska unija, Beograd 2009.
7. Izvor: Vlada CG, „Izveštaj o javnom dugu CG za 2018.", Ministarstvo Finansija, Podgorica, 21.03.2019.
8. Monstat, 2017., javni dug-preliminarni podaci; deficit-Trgovinski bilans
9. Ministarstvo rada i socijalnog staranja Vlade CG-Socijalni savjet, januar, 2018.
10. <http://www.bankar.me/2018/02/14/platu-do-250-eura-ima-77-000-zapo>

RESUME

Technological changes inevitably impose a continuous acceleration of the dynamics of the overall activities of the society. In these changes, the intensities are observed differently at the level of national economies and within them, by activities, ie by legal entities or individuals. Of course, the ability to customize and synchronize with other elements is in a certain way an individual property that predisposes the success, growth and development of any level of decision-making.

Montenegro, in a global sense, as a relatively small state, has resources that give the opportunity for successful economic development. However, in the strategic sense, in the long run, we did not think of an optimal mix that would direct us to achieve this goal in the most rational way.

The commitment that tourism makes us a strategic branch, without the successive development of traffic and communal infrastructure, especially the processing industry does not create the possibility of developing elite tourism that is most profitable for us. Similarly, energy must be viewed as the only universal strategic product, whether it be energy for technical or energy for biological systems. In other words, it is necessary to invest in the production of electricity, in any renewable form, and agricultural production, especially organic food in the only ecological country in Europe, whose valorisation can be placed on the producer's door in rising tourism consumption. Support for this development should be conceived through the animation of a young part of the unemployed population from urban areas to rural areas, especially the northern region, by granting them special funds under more favorable conditions, machinery, tax relief, guaranteed purchase with the necessary infrastructure for smooth functioning. This would reduce the gap in regional development and significantly increase the number of productive employment, unused resources gradually driven their purpose and created their own raw material potential for industrial production, or processing.

Increasing the total production of goods and services, increasing employment, and raising the real standard of living objectively creates realistic hopes for the monetary and overall social stability of the national economy, but if these activities are not available, the hope will remain in the shadow.